

УДК 930.85(497.115)''1945/1970''

323(497.115)''1945/1970''

doi 10.46793/LZ-LXVI.431G

ОРИГИНАЛАН НАУЧНИ РАД

Примљен: 15. 06. 2025.

Прихваћен: 22. 09. 2025.

Др Миомир Гаталовић*

научни сарадник

Институт за савремену историју, Београд

Др Ратомир Миликић**

научни саветник

Институт за савремену историју, Београд

КУЛТУРНА ПОЛИТИКА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ ОД КРАЈА ДРУГОГ СВЕТСКОГ РАТА ДО ПОЧЕТКА СЕДАМДЕСЕТИХ ГОДИНА XX ВЕКА: КЉУЧНИ ПРОЦЕСИ

Апстракт: У научном раду се на основу архивских извора, штампе и релеватне литературе истражује и презентује како је Југославија од краја Другог светског рата до почетка седамдесетих година XX века креирала културну политику и улагала у развој културе на простору Косова и Метохије, излазећи у сусрет интересима и захтевима албанске националне мањине која је представљала већинско и перманентно растуће становништво у овој Области, односно Покрајини у саставу Србије.

Кључне речи: Албанци, Југославија, Косово и Метохија, културна политика, национална мањина, Србија.

*

По завршетку Другог светског рата, културна и просветна политика Југославије почивала је на раду партијског апарата Агитпропа, који је по узору на праксу Совјетског Савеза форсирао социјалистички реализам у уметности, цензурисао културно стваралаштво које није било у складу са идеологијом марксизма-лењинизма, подстицао обрађивање тема из Народне револуције и Народноослободилачке борбе и организовао масовне аналфабетске течајеве, изградњу домова културе и отварање народних библиотека и читаоница. Југословенски студенти су упућивани на универзитете у Совјетски Савез и друге социјалистичке земље, док је Југославија школовала студенте из Албаније. На културу је издвајано просечно око 0,2% државних средстава која су била махом распоређивана у

* miomir.gatalovic@isi.ac.rs

** rasamilikic@gmail.com

развијеније градске центре, а у периоду од 1946. до 1948. године описмењено је 63.520 (24,5%) југословенских Албанаца.¹

Период срдачних југословенско-албанских односа трајао је до 1948. године. Југославија је била прва држава која је признала нову Албанију 28. априла 1945. године, а Београд је на Мировној конференцији у Паризу настојао да Албанији обезбеди место међу земљама победницима у Другом светском рату не би ли јој се доделила ратна одштета. Осим тога, Југославија је одбила понуду грчке владе за поделу Албаније, што је било у складу са интересима Совјетског Савеза. Управо је на Мировној Конференцији у Паризу совјетски министар спољних послова Вјачеслав Михајлович Молотов ставио до знања Енвер Хоџи да *између СССР и Албаније стоји Југославија* и да би Албанија требало да *успостави најближе односе у првом реду са Југославијом*, због чега је Е. Хоџа био принуђен да не покреће питање територијалног статуса Косова и Метохије.

Влада Демократске Федеративне Југославије (ДФЈ) је, у складу са новом идеологијом марксизма-лењинизма, прокламовала државну политику *националне равноправности*, ширена је парола *братства и јединства* и санкционисане су *расне и верске нетрпељивости*. У циљу пацификације албанског становништва, започета је његова масовна интеграција у југословенске државне и партијске структуре, па је тако у Приштини, као део југословенског Јединственог народноослободилачког фронта (ЈНОФ), основан Шиптарски² комитет 26. марта 1945. године, као народноослободилачка антифашистичка организација која је афирмисала социјализам, на челу са председником Фадилџом Хоџом и секретаром Џавидом Ниманијем. Поред Обласног формирано су и срески, општински и сеоски шиптарски комитети. До 1948. године Шиптарски комитет је, као кровна организација, обухватао 57.334 организације са 227.358 чланова Албанаца, док су у окружним и среским народним одборима Албанци чили већину са око 60% и у Народном фронту са око 62%.³

¹ Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918-1988*, III, (Beograd: Nolit, 1988), 120; Ljubodrag Dimić, *Agitprop kultura. Agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji 1945-1952*, (Beograd: Rad, 1988), 19; Миомир Гаталовић, *Дарована слобода. Партија и култура у Србији 1952-1958*, (Београд: Институт за савремену историју, 2010), 41; Милан Гулић, *Југословенска држава 1918-2006. Од Прводецембарског акта до Мајског референдума*, (Београд: Институт за савремену историју, 2023), 453.

² До 1968. године термини *Шиптар* и *шиптарски* били су уобичајени у званичној државној комуникацији у Југославији. Више о томе у даљем тексту, прим аут.

³ Богумил Храбак, „Међународни положај Албаније 1945-1947. и Југославија“, *Истраживања*, 13, (1990), 249-312; Ђорђе Борозан, „Југословенско-албански односи у првој деценији Хладног рата“, у: *Velike sile i male države u Hladnom ratu 1945-1955. Slučaj Jugoslavije*, (1995), 131-139; Милорад Коматина, *Енвер Хоџа и југословенско-албански односи*, (Београд: Службени лист СРЈ, 1995), 41; Момчило Павловић, Предраг Ј. Марковић, *Косово и Метохија. Прошлост, памћење, стварност*, (Београд: Институт

На првом састанку Извршног одбора ЈНОФ за Косово и Метохију 1945. године је одлучено да се лист на српском језику *Јединство* и на албанском језику *Рилиндја* прихвате као званични органи ЈНОФ-а. У предизборној кампањи поводом формирања Уставотворне скупштине Шиптарски комитет је у прогласима настојао да за интересе Комунистичке партије Југославије (КПЈ) привуче што шири део албанских маса које су позиване да гласају за *Тита*, за *братство и јединство, равноправност, слободу, економско и културно подизање*, при чему су неке од парола биле: *Није Шиптар онај ко не изађе на гласање; Није потомак Скендербега, Бајрам Џура, Емина Дурака и осталих ко не гласа за Тита!*; и *Пљује на славну шиптарску заставу онај ко није данас за Народни фронт*. На заседању Уставотворне скупштине 29. новембра, када је проглашена Федеративна Народна Република Југославија (ФНРЈ), административни центар Аутономне Косовско-метохијске Области (АКМО) пребачен је из Призрена у Приштину.

На Косову и Метохији је 1945. године било 327.000 аналфабета, тако да су спровођене интензивне акције описмењавања, као први кораци нове државе на плану културне и просветне еманципације. Од 1946. године је основно образовање продужено са четири на седам година, а тек 1950. године је уведен осми разред. Албанцима је Уставом и Статутом Области била зајамчена језичка равноправност, чији је практични израз било увођење администрације на албанском језику у АКМО. Међутим, у једном тренутку 1945. године увођење албанског језика је било толико широко тумачено, да је он проглашен обавезним на Косову и Метохији, након чега је интервенисало Министарство просвете које је објаснило да се албанско становништво на територији ДФЈ сматра мањином и да стога *његов језик као мањински у нашој земљи не може да буде уведен као обавезни предмет у немањинске школе*.⁴

Прве послератне планове за развијање културног живота на Косову и Метохији проналазимо у формирању Обласне библиотеке и Обласног позоришта⁵ 1945. у Призрену, а које су ускоро премештене у Приштину.

за савремену историју; Нови Сад: Препород ММ, 2006), 217; Игор Вукадиновић, *Аутономија Косова и Метохије у Србији (1945-1969)*, (Београд: Балканолошки институт САНУ, 2021), 139.

⁴ Vranko Petranović, n.d, 67; Момчило Павловић, „Албанци (Шиптари) у Србији и Југославији 1944-1991.“, у: *Косово и Метохија у великоалбанским плановима: 1878-2000*, (2001), 133-174; Момчило Павловић, Драгомир Бонцић, Миомир Гаталовић, Ивана Пантелић, Горан Антонић, Рагомир Миликић, *Косово и Метохија 1920-2010. Хронологија*, (Београд: Институт за савремену историју; Нови Сад: Будућност, 2011), 69; Александар Животић, *Југославија, Албанија и велике силе (1945-1961)*, (Београд: Архипелаг, Институт за новију историју Србије, 2011), 99; Božica Ž. Slavković Mirić, „Jugoslovensko-albanska saradnja u oblasti kulture, nauke i prosvete 1945-1948.“, *Istorija 20. veka*, 3, (2012), 109-128.

⁵ О историјау и развоју позоришта видети: Даница Т. Андрејевић, Ана М. Андрејевић, „Зачеци позоришног живота на Косову и Метохији“, у: *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини*, XLI, (2011), 192-205.

Током 1946. године установљен је *Службени лист АКМО* и основано издавачко предузеће *Космет* за публикације на албанском језику, које је штампало дела Јосипа Броза Тита, Владимира Иљича Уљанова Лењина и књигу Димитрија Туцовића *Србија и Арбанија: један прилог критици завојевачке политике српске буржоазије*, која се идеолошки уклапала у прокламовану политику комунистичких власти према српском питању у новој држави.

Поред свих осталих тектонских промена које је донео, сукоб Југославије са Источним блоком 1948. године условио је и постепени прелазак на нови курс у културној политици од 1950. године, што је подразумевало одбацивање социјалистичког реализма у уметности, реорганизацију рада агитпроповских комисија и извесно попуштање стега у конзумирању западне културе. Током 1951. године престале су да раде комисије и одељења за агитацију и пропаганду у областима и срезовима, док је после Шестог конгреса КПЈ 1952. године, која је тада променила назив у Савез комуниста Југославије (СКЈ), замрло укупно деловање Агитпропа, барем у том облику.⁶

Када је, након свега неколико година, под утицајем помирења са Совјетским Савезом, тежње за сузбијањем притиска и утицаја Запада и случаја Милована Ђиласа, наступио општи политички процес ревитализације партијске моћи, при ЦК СКЈ је 1955. године основана Идеолошка комисија кроз чији рад је Партија наставила да контролише и усмерава југословенску културну политику. Тако се у другој половини педесетих година XX века уочава тренд бујања културно-уметничког живота у Југославији, при чему су ставови Седмог конгреса СКЈ из 1958. године дефинисали културну политику Партије као *даровану слободу* у погледу употребе различитих културно-уметничких праваца и форми изражавања, али само догле докле је њихова садржина била у складу са поставкама хуманистичког социјализма и идејним постулатима и политичким интересима СКЈ.⁷

Кроз аналфабетске течајеве је од 1945. до 1953. године прошло око 290.000 становника Косова и Метохије, претежно Албанаца, и организовани су бројни здравствени, домаћички и пољопривредни течајеви. У АКМО је 1957. године, поред знатног броја радничких универзитета, било и 80 народних универзитета на којима је одржано 9.400 предавања из разних области, за око 180.000 слушалаца. У просвећивању су значајну улогу одиграле народне библиотеке и читаонице чији је број са 4 и 108 у 1947. години порастао на 19 и 187 у 1955. години, са књижним фондом од 268.292 наслова, од којих 54.460 на албанском језику. Размере напретка на том најосновнијем нивоу културног просвећивања у Области речито илуструје податак да је у 1947. години било 13.653, а 1955. године чак 100.478 читалаца у косметским библиотекама и читаоницама.

⁶ Ljubodrag Dimić, n.d, 17.

⁷ Миомир Гаталовић, н.д, 41.

Од 1950. започело је снимање документарних филмова попут *Прве светлости* и *Призренских мотива*, док је први косметски уметнички филм *Ешалон доктора М.* са мотивом из народноослободилачке борбе, редитеља Живорада Митровића, снимљен 1955. године. Кроз биоскопе у АКМО годишње је пролазило око два милиона гледалаца, а у периоду од 1951. до 1957. године било је приказано 712 увезених филмова и око 60 домаће производње. Ликовни живот у Области махом је зависио од гостујућих изложби, а деловала је и Средња школа примењене уметности у Пећи.

Радио Приштина основана је на иницијативу Агитпроп комисије Обласног комитета КПЈ 1945. године и њене најслушаније емисије биле су: *Радио-Дневник* на албанском језику, *Вести и белешке* на српскохрватском и турском језику, *Актуелни друштвени проблеми*, *Радио драма*, *Из медицине*, *За нашу омладину*, *Из савремене технике* и *За пољопривредне произвођаче*. У Приштини је 1949. године основан Музеј Косова и Метохије, у Косовској Митровици Градски музеј; вредне музејске збирке постојале су у српским манастирима Високи Дечани и Пећкој Патријаршији, а од 1951. године се о споменицима културе старало Одељење за заштиту споменика културе при Народном одбору АКМО које је 1954. године преименовано у Завод за заштиту и научно проучавање споменика културе Косова и Метохије. Државни архив Косова и Метохије основан је 1953. године.⁸

На састанку Комисије за националне мањине ЦК СКЈ 15. марта 1957. године констатован је проблем недостатка просветног кадра и његове стручне оспособљености у школама са албанским наставним језиком у АКМО, док је у издавачкој делатности била присутна некординираност рада Народне Републике (НР) Србије, чија је Покрајина била саставни део, са НР Македонијом и НР Црном Гором услед чега је свака република издавала своје уџбенике и литературу на албанском језику. Ова Комисија је 29. априла указала на ниску писменост код Албанаца и Турака која је износила 61% односно 52%, проценивши да главни проблем штампања уџбеника на албанском језику представља постојање различитих дијалеката код ове националне мањине на подручју АКМО, НР Македоније и НР Црне Горе.⁹

Током 1957. године Комисија за националне мањине ЦК СКЈ је саопштила да Албанци на Косову и Метохији у погледу писмености знатно заостају *иза свих народа Југославије* услед недостатка стручног наставног кадра, неприлагођености наставних програма, слабог обухвата осмогодишњим школством, посебно женске деце, и *оптерећености једног дела наставника*

⁸ *Дванаест година културног развитка Косова и Метохије*, (Приштина: Обласни одбор ССРН Косова и Метохије, 1957), 4.

⁹ Архив Југославије (АЈ), 507, XVIII, К-1, Стенографски материјал са састанка Комисије за националне мањине (КНМ) ЦК СКЈ, 15.3.1957; АЈ, 507, XVIII, К-1, Стенографске белешке са састанка КНМ ЦК СКЈ, 29.4.1957; АЈ, 507, XVIII, К-1, Стенографске белешке са састанка КНМ ЦК СКЈ, 13.5.1957.

националистичким и иредентистичким осећањима. Ипак, Партија је као најозбиљнију слабост културног изражавања Албанаца уочила прецењивање фоклора, па је инсистирала на уношењу нових културних садржаја.

У АКМО је 1957. године било 158 библиотека са 9.848 српских и 7.111 албанских чланова. Издавачка делатност на албанском језику обухватала је 215 школских уџбеника са тиражем од 2.191.910 примерака, 51 издање дечје књижевности (220.011 примерака), 32 лепе књижевности (83.000 примерака), 120 политичке литературе (786.000 примерака), 28 популарно-научне литературе (130.000 примерака), 21 синдикалне и омладинске литературе (99.000 примерака), 23 за село (70.000 примерака), 8 педагошке литературе (16.500 примерака) и 525 других издања (3.692.921 примерка).¹⁰

На састанку Комисије за националне мањине ЦК Савеза комуниста Србије (СКС) 14. марта 1958. године разматрана је издавачка делатност у АКМО и похваљен је рад Издавачког предузећа *Миладин Поповић* из Приштине специјализованог за објављивање дела на албанском језику, које је у едицији *Југословенски писци* објавило 24 књиге за децу и омладину у тиражу од 92.500 примерака и 19 књига за одрасле у тиражу од 44.500 примерака, у едицији *Страни писци* 30 књига за децу и омладину у тиражу од 145.000 примерака и 11 књига за одрасле у тиражу од 30.000 примерака, у едицији *Марксистичка и политичка библиотека* 114 дела југословенских аутора у тиражу од 752.000 примерака и 9 књига страних аутора у тиражу од 34.000 примерака, односно до 1958. године 207 књига у тиражу од 1.098.000 примерака. Од 1946. до 1958. године у Југославији је укупно на албанском језику било издато 525 књига у тиражу од 3.672.900 примерака, од чега 211 уџбеника у тиражу од 2.186.300 примерака, док је тек од 1952. године почело да се донекле води рачуна о захтевима читалачке публике. Издавачки план за 1958. годину предвиђао је штампање 56 књига, од којих 26 уџбеника, 20 дечје литературе и 10 белетристике, али је проблем представљао недостатак стручних кадрова и узак читалачки круг лица албанске националности. Тако се Новинско-издавачко предузеће (НИП) *Рилиндја* сусретала са великом нерентабилношћу публикација на албанском језику, па су на дан 31. јула 1958. године констатоване залихе од 324.702 примерака непродатих књига у вредности од 40.786.239 динара. Стога су овом предузећу биле потребне државне дотације од 36.500.000, при чему је АКМО била у стању да обезбеди само 11.000.000 динара.

Лист *Рилиндја*, као орган Социјалистичког Савеза, излазио је два пута недељно у тиражу од 4.000 примерака, а пажњу завређују и гласила *Јата е*

¹⁰ АЈ, 507, XVIII, К-13, Националне мањине у Југославији, 1957; АЈ, 507, XVIII, К-11, Национални састав АКМО, 7.4.1957; АЈ, 507, XVIII, К-6, Проблеми просвете и школства код националних мањина, јул 1957; АЈ, 507, XVIII, К-6, Проблем школства националних мањина, 10.10.1957.

ре – двомесечник са књижевним карактером у тиражу од 2.500 примерака, *Зани и Ринис* – месечник у тиражу од 2.500 примерака, *Препарими* – са тема из филозофије, педагогије, историје и уметности у тиражу од 3.000 примерака, *Пионери* – месечник у тиражу од 18.000 примерака који је коришћен и као лектира у школама, *Шендети* – месечник за здравствена питања у тиражу од 5.000 примерака и *Ирици* – повремено издање *Јежа* на албанском језику. На српскохрватском језику, како је већ указано, излазио је информативни лист *Јединство*.¹¹

Седми конгрес СКЈ, одржан од 22. до 26. априла 1958. године, заложио се за даљи рад на ликвидацији неписмености и, како је утврђено у новом Програму СКЈ, слободан развој националних култура на бази равноправности и стваралачке сарадње, социјалистичку демократизацију школског система, уметничких и културних установа, заузимање марксистичког критичког става према културном стваралаштву и наслеђу свих народа и подизање нивоа основног савременог образовања свих становника у циљу *мењања квалификационе структуре становништва и оспособљавања грађана за одговорне функције у механизму друштвеног самоуправљања*. Описано је дало подстрек даљем развијању културног и просветног живота на Косову и Метохији.¹²

Из структуре програма Радио Приштине јасно се види колико је пажње посвећивано задовољењу културних потреба мањинског, првенствено албанског становништва: док је 1952. године емитовано 30% програма на албанском и 6% на турском, у 1959. години тај однос је био 70% и 8%. Године 1962, 75% програма емитовано је на албанском језику. У јулу 1960. године је у Пећи отворена уметничка галерија слика, прва такве врсте у Области, са поставком радова двадесет познатих југословенских уметника, док је у августу НИП *Рилиндја* објавила на албанском језику роман *На Дрини ђуприја* Иве Андрића у преводу М. Хоџе. Обласно извршно веће је 6. септембра прихватило план да се до краја 1960. године на албанском језику објави 106 публикација у тиражу од око 200.000 примерака, од којих је 20% било оригиналних радова албанских писаца из Југославије. Исти орган је 11. октобра потврдио одлуке о оснивању Обласног Културно-пропагандног центра и издвајању 72 милиона динара за изградњу телевизијског торња

¹¹ Државни архив Србије (ДАС), Ђ-2, К-1, Записник са састанка Комисије за националне мањине (КНМ) ЦК СКС, 14.3.1958; АЈ, 507, XVIII, К-8, Издавачка делтност на језицима националних мањина, 1958; АЈ, 507, XVIII, К-8, Издавачка делтност на шиптарском језику, 1958; АЈ, 507, XVIII, К-8, Проблеми издавачке делтности националних мањина, 1958; АЈ, 507, XVIII, К-8, Новинско-издавачко предузеће *Рилиндја*, 1958; АЈ, 507, XVIII, К-8, Штампана на језицима националних мањина, 29.12.1958; Момчило Павловић, Драгомир Бонџић, Миомир Гагаловић, Ивана Пантелић, Горан Антонић, Ратомир Миликић, н.д, 114.

¹² *Седми конгрес СКЈ. Стенографске белешке*, (Љубљана: Култура, 1958), 111.

на Голешу, док је у децембру у Приштини отворена изложба *Музеј Косова и Метохије 1950-1960*. којом је свечано обележена дестогодишњица рада ове културне установе.¹³

Почетком 1961. године објављена је вест да је Пећка патријаршија, манастир од непроцењивог културног и духовног значаја за српски народ, већ два месеца био без струје због неплаћеног рачуна од 6.000 динара. Са друге стране, захваљујући државним дотацијама НИП *Рилиндџи*, у фебруару исте године је објављен је други роман Синана Хасанија *Једна тмурна (немирна) ноћ*.¹⁴

Председник ФНРЈ Јосип Броз Тито дао је 16. октобра 1962. године сагласност НИП *Рилиндџи* за издавање целокупних његових дела на албанском језику. Тако је већ 6. новембра на Београдском сајму књига представљен први том Бровових сабраних дела на албанском језику, док је завршетак читавог пројекта планиран до краја 1964. године. Обласно извршно веће је 20. новембра потврдило одлуку о оснивању Више педагошке школе у Призрену и разматрало мере сузбијање епидемије жутице у призренском, ораховачком и приштинском подручју од које је оболело 2.866 особа. Крајем децембра, исти орган је донео одлуку да најважнији културно-историјски споменици на Косову и Метохији добију кустосе који би могли посетиоцима да пруже потребне информације, а на листи се нашло 150 споменика међу којима српски манастири Високи Дечани, Пећка Патријаршија и Грачаница, као и Синан-пашина џамија. Поред тога изражена је намера да се Музеј народне револуције, Природњачки музеј и Музеј Косова и Метохије у Приштини споје у једну институцију под називом Музеј Косова и Метохије.¹⁵

На седници Извршног одбора Обласног одбора Социјалистичког Савеза Радног Народа (ССРН) средином фебруара 1963. године водећи обласни функционер Душан Мугоша је указао да се *не може подизати свест само кроз политичке говоре, зборове и митинге, већ и кроз културно подизање*

¹³ АС, Ђ-2, К-215, Материјали Осмог Пленума Обласног комитета СКС за Косово и Метохију, 16-17.1.1963; *Прва уметничка галерија у Области*, „Јединство“, 18.7.1960; Роман „*На Дрини Ђуприја*“ на шиптарском језику, „Јединство“, 8.8.1960; ДАС, Ђ-2, К-218, Издавачка делатност у АКМО у периоду 1957-1960. године, 1.9.1960; *Ове године на Косову и Метохији биће издато преко сто дела на шиптарском језику*, „Борба“, 7.9.1960; *Оснива се Културно-пропагандни центар*, „Јединство“, 17.10.1960; *Преко 12.000 експоната*, „Јединство“, 5.12.1960.

¹⁴ Момчило Павловић, Драгомир Бонџић, Миомир Гаталовић, Ивана Пантелић, Горан Антонић, Ратомир Миликић, н.д., 125.

¹⁵ *Усвојен финансијски програм Обласног фонда*, „Јединство“, 16.7.1962; *Целокупна Титова дела на шиптарском језику*, „Јединство“, 29.10.1962; *Познати културно-историјски споменици добиће кустосе*, „Јединство“, 24.12.1962; *Уместо три – један музеј*, „Јединство“, 7.1.1963.

наших људи, што је оценио *необично важним* за развитак социјалистичке демократије. У исто време је издавачко предузеће *Нолит* саопштило да припрема превод на српскохрватски језик првог југословенског романа на албанском језику *Грожђе је почело да зри* Синана Хасанија. На проширеном пленуму Обласног комитета СКС за Косово и Метохију 1. априла је Бранислав Шкембаревић од комуниста затражио да се активно укључе у сузбијање неписмености у Области и да се боре против *безидејности и лоших уметничких остварења* и за *бољи квалитет наставе у школама*. Он је критиковао што је на српскохрватском језику у АКМО штампана само једна књига за протеклих годину дана и затражио да се дела домаћих албанских писаца више преводe на југословенске језике.¹⁶

Покрајински државни архив организационо је оспособљен 25. априла 1963. године, а током јуна филм *Козара* Вељка Булајића синхронизован је на албански језик. Но, у ово време је српски манастир Пећка Патријаршија био приморан да актуелизује спор који је са градом Пећи водио око годину дана услед настојања градских челника да уз сам манастир подигну црпну станицу и то без сагласности Завода за заштиту споменика културе у Приштини. При томе, поменути Завод је два пута одбијао пројекат изградње звоника у манастирском комплексу који су радили најугледнији пројектанти, јер су нашли да се недовољно уклапа у историјски амбијент манастира. На крају је одлучено да се црпна станица ипак изгради на другом месту. Покрајина је преко Завода за заштиту споменика улагала и у заштиту културно-историјског наслеђа, па је током лета и јесени 1965. године извршена рестаурација 12 споменика од изузетног значаја, међу којима су били српски манастири Пећка Патријаршија и Грачаница, црква Светих Арханђела код Призрена, остаци Студенице Хвостанске код Пећке Бање, комплекс Петровица код села Добра Вода и пећина Уљарица са фрескописом. За наведене радове из Покрајинског буџета је издвојено преко 100 милиона динара.¹⁷

Југословенска држава је од 1964. године појачала своје присуство на Косову и Метохији у сферама културе, просвете и здравства како би са једне стране сузбијала иредентистичку пропаганду, а са друге стране

¹⁶ ДАС, Ђ-2, К- 215, Материјали Осмог пленума Обласног комитета СКС за Косово и Метохију, 16-17.1.1963; *Идејно-политички задаци Савеза комуниста Србије за Косово и Метохију*, (Приштина: Рилиндја, 1963), 7; *Први шиптарски роман биће преведен на српско-хрватски језик*, „Јединство“, 18.2.1963.

¹⁷ *Чврстиће повезати интересе радне организације и комуне*, „Јединство“, 24.6.1963; *Филм „Козара“ на шиптарском језику*, „Јединство“, 17.6.1963; *Поред Пећке патријаршије граде црпну станицу*, „Јединство“, 17.6.1963; *Црпна станица неће се градити уз Пећку патријаршију*, „Јединство“, 24.6.1963; *Конзервишу се остаци манастира Св. Арханђела*, „Јединство“, 20.9.1965; *Заштита споменика културе*, „Јединство“, 11.10.1965.

демонстрирала Албанцима бригу за унапређење њиховог животног стандарда. Међутим, услед мера економске штедње условљених нарастајућом привредном кризом, Покрајинско извршно веће је било принуђено да на седници 26. октобра 1965. године констатује да највише трпе покрајинска култура, просвета и здравство.¹⁸

На крилима друштвено-политичких промена које је донео Брионски пленум, одржан 1. јула 1966. године, Савезна конференција ССРН Југославије је на седници 1. новембра расправљала о остваривању ставова Резолуције Шестог конгреса ССРНЈ о обезбеђивању практичних услова за последнију и ефикаснију примену уставних начела о равноправности језика, чиме је практично дата препорука да се у органима Социјалистичког савеза отпочне са доследном применом равноправности језика народа и народности¹⁹ у Југославији. Једна од последица Брионског пленума био је и талас жалби културних и просветних радника албанске националности да су у свом деловању били онемогућивани и дискриминисани од стране Службе државне безбедности. Како би се изашло у сусрет захтевима Албанаца, 4. новембра је Правно-економски факултет у Приштини донео одлуку да се први пут у високошколску наставу уведе албански језик, а Телевизија Београд је од 29. новембра, југословенског Дана Републике, започела са емитовањем прве редовне емисије на албанском језику *Телевизијски спектар*. Тако је Југославија, у целини гледано, упркос економској кризи и друштвено-политичким променама, средином 60-тих година XX века континуирано улагала средства у побољшање просветних и културних прилика на Косову и Метохији, понекад и изнад својих реалних могућности.²⁰

У којој мери је политичка пропаганда имала утицај на културна дешавања на Косову и Метохији, показује случај покрајинског функционера Фадиља Хоџе којем је почетком 1967. године уручена *Децембарска награда* за област књижевности поводом објављивања *дела од велике историјске вредности „Кад пролеће касни“*, штампаном на српскохрватском и албанском језику од стране НИП *Рилиндје*. У исто време је, по политичком кључу, у Удружење

¹⁸ *Deveta Pokrajinska konferencija Saveza komunista Srbije za Kosovo i Metohiju*, (Priština: Rilindja, 1965), 5; *Из Извршног већа АПКМ*, „Јединство“, 1.11.1965.

¹⁹ Уставним решењима из 1963. године за националне мањине у Југославији уведен је термин *народност*, прим. аут.

²⁰ Светко Ковач, Бојан Димитријевић, Ирена Поповић Григоров, *Случај Ранковић. Из архива КОС-а*, (Београд: Медија центар Одбрана, 2014), 54; Коста Николић, Срђан Цветковић, *Срби и Албанци на Косову и Метохији у 20. веку (1912-1990)*, (Београд: Институт за савремену историју, 2014), 47; АЈ, 507, II/28, Стенографске белешке са Четврте седнице ЦК СКЈ, 1.7.1966; АЈ, 130, К-784, Информација СИБ-у, 18.11.1966; *Факултетска настава и на шиптарском језику*, „Јединство“, 7.11.1966; Б.М. *Уведена настава неких предмета на шиптарском језику*, „Јединство“, 21.11.1966; М.С. *Прва телевизијска емисија на шиптарском језику*, „Јединство“, 21.11.1966.

књижевника Србије групно примљено седам писаца из Аутономне Покрајине Косова и Метохије (АПКМ)²¹ – Д. Стојановић, А. Подримја, Р. Дедај, Ћ. Ујкани, Ј. Келменди, Д. Мехмети и Р. Златановић.²²

Музеј Косова и Метохије је прихватио да на светску изложбу у Монреалу пошаље два експоната – Антропоморфну седећу статуу и Главу монументалног идола, старе преко пет хиљада година, чиме је историјско наслеђе Покрајине дошло у жижу светске јавности. Извршни одбор Покрајинског одбора ССРН Косова и Метохије је одлучио 15. априла 1967. године да се током 1968. године укључи у свечано обележавање две значајне албанске годишњице – 500 година од смрти Ђерђа Кастриота Скендербега и 60 година од појаве првог албанског писма чији темељи су постављени Битољским договором новембра 1908. године. Поводом *евентуалне појаве романтизма и национализма у редовима албанске народности* затражено је да сви културни и политички радници буду *одмерни и објективни у свом деловању* и да примењују научне и политичке обзире према времену у којем су се догађаји одиграли. Такође, размотрена је могућност издавања грађе о Скендербегу и чланака и студија о Битољском договору и уопште о албанском језику, као и организовање предавања и других манифестација. У Одбор за прославу именовани су научници и културни радници: С. Нуши, С. Хасани, Е. Мекули, И. Ајети, Е. Ђерђеку, Р. Келменди, Б. Новобрдалија, А. Хадри, С. Пуповци, А. Муља, Џ. Топцију, М. Ђена, М. Звицер, В. Филиповић и Б. Храбак.²³

Но, до које мере су на Косову и Метохији примењивани двоструки политички стандарди у култури, сведочи случај када је дошло до јавне критике поводом емитовања емисије *У сусрет жељама* 26. марта 1967. године на Радио-телевизији Београд, у којој су прочитани стихови чувене песме *Симонида* Милана Ракића објављене 1907. године. Наведено је изазвало реаговања гледалаца и друштвено-политичких радника албанске националности, па је РТВ Београд упутила писмо Покрајинском комитету (ПК) СКС за Косово и Метохију и Покрајинском одбору ССРН Косово и Метохију у којем је изразила *извињење и искрено жаљење због овог пропуста*.²⁴

Покрајински комитет СКС за Косово и Метохију је 6. новембра 1967. године разматрао идејна питања у култури, када је покрајински функционер Милош Секуловић истакао да *потпуна национална равноправност*

²¹ Аутономна Косовско-метохијска Област је уставним решењима из 1963. године променила назив у Аутономна Покрајина Косово и Метохија, прим. аут.

²² *Добитници покрајинске Децембарске награде*, „Јединство“, 9.1.1967; *У Удружење књижевника Србије примљено седам писаца из Покрајине*, „Јединство“, 9.1.1967.

²³ *Из Музеја Косова и Метохије*, „Јединство“, 10.4.1967; РЗ, *Прославиће се две значајне годишњице*, „Јединство“, 17.4.1967.

²⁴ *Поводом једне емисије*, „Јединство“, 17.4.1967.

подразумева апсолутно слободан развој културе сваког народа. Објаснивши да је у ранијем периоду долазило до извесних сметњи и скептичних гледања на поједине тековине културе, стваралаштва и уметности Шиптара у АПКМ, указавши да је то негативно утицало на поједине ствараоце и културу Шиптара, да у Покрајини још увек постоји велики број неписмених Албанаца и да се у већини општина на културу издваја свега 0,3 до 0,7% буџета. Секуловић је поставио и питање да ли је култура Шиптара у Југославији засебна култура или је она саставни део културе југословенских народа или је нераздвојни део културе албанског народа и изолована од културе других југословенских народа, па закључио: *Култура Шиптара у Југославији интегрални је део јединствене културе албанског народа. Она садржи обележја тла на коме се развија, карактер социјалистичких друштвених односа какви су код нас и бројне елементе узајамне интеграције са осталим културама југословенских народа. У том смислу служи као мост за зближавање и сарадњу са матицом.* Због својих смелих иступања, која су указивала на суштинске проблеме и пропусте у развоју социјализма и примену двоструких националних стандарда на Косову и Метохији, Секуловић је у наредним годинама претрпео партијски линч и искључен је из Покрајинског комитета Савеза комуниста Косова 1971. године.²⁵

Крајем јануара 1967. године покренут је поступак за оснивање Албанолошког института у Приштини са циљем проучавања баштине Албанаца и њиховог бољег повезивања са осталим нацијама у Југославији. Са друге стране, у фебруару наредне године су државне власти први пут привремено забраниле издавање гласила Српске православне цркве (СПЦ) *Православље*, које је почело да излази од априла 1967. године, зато што је објавило текст *Срби треба да буду великодушни*, у којем је критиковано непрестано позивање српског народа да буде великодушан и прашта злочине и неправде које су над њим извршене током Другог светског рата. Цензура је уследила на тражење Комисије за верска питања Извршног већа Социјалистичке Републике Србије, уз потпуно игнорисање питања зашто се друге нације у Југославији не позивају на исто, већ само Срби. При томе, требало би нагласити да је од Другог светског рата на простору Косова и Метохији СПЦ остала практично једини посвећени чувар вишевековног духовног српског културно-историјског наслеђа.²⁶

На седници Просветно-културног већа Покрајинске скупштине 29. фебруара 1968. године усвојена је препорука да се предузму потребне мере

²⁵ ДАС, Ђ-2, Савез комуниста Косова (СКК), К-2, Дванаеста пленарна седница Покрајинског комитета СКК за Косово и Метохију, 6.11.1967; ДАС, Ђ-2, СКК, К-16, Материјали са 33. седнице Покрајинског комитета СКК, 21-22.12.1971; АЈ, 837, II-3-а-2/477, Информација о 33. седници ПК СКК, 27.12.1971.

²⁶ *Оснива се Албанолошки институт*, „Јединство“, 30.1.1967; АЈ, 144, К-109, Информација у вези привремене забране *Православља*, 1968.

за изједначавање предмета албанског језика са српскохрватским језиком у основним и средњим школама. На пленуму Покрајинског комитета СКС за Косово и Метохију су 8. априла разматране *Тезе о култури*. Затражено је да културне активности унапређују самоуправљачки механизам, обезбеђују расподелу према раду и јачају братство и јединство. Такође, усвојен је предлог да се филмски журнари синхронизују на албански језик, у вези са чиме је закључено да је то још *један корак у правцу остварења права народности*.²⁷

Крајем фебруара и почетком марта 1968. године у југословенској штампи су учестали написи и полемике поводом питања да ли би припаднике албанске националности у Југославији требало називати *Шинтарима* или Албанцима. У расправи која је вођена у београдском листу *Политика* критиковани су ставови који нису били на партијској линији да би припадници албанске мањине у Југославији искључиво требало да се називају Албанцима, док је у листу *Борба*, органу ССРН Југославије, Мустафа Рушити објавио чланак *Албанац или Шинтар?* у којем је указао да се *иза назива Шинтар крију штетне тенденције већтачког разликовања припадника ове нације настањених у Југославији од оних који живе у суседној Албанији*. Шеф Албанолошке катедре Филозофског факултета у Приштини др Идриз Ајети је објаснио да је термин *Шинтар* почео да се употребљава у Југославији после Првог светског рата и то зато што су сами Албанци себе називали *Шинтар* и своју земљу *Шинтарија*, али да је тај назив погрешан због тога што *за једну нацију прави два назива делећи Албанце, што не постоји нигде у свету*. Из наведеног је простекао закључак да је *једино правилан термин Албанац, албанска народност, албански језик, јер је он најадекватнији и једино могућ за правилно означавање албанског народа и албанске народности*. То мишљење су делили и секретар ОК Савеза комуниста у Приштини Махмут Бакали, председник Просветно-културног већа Скупштине АПКМ Сали Нуши, продекан Филозофског факултета у Приштини др Вук Филиповић и професор јужнословенске књижевности и књижевни критичар Асан Мекули.²⁸

Под руководством Петра Стамболића, Председништво и Извршни комитет ЦК СКС су 25. марта 1968. године разматрали задатке Савеза комуниста у остваривању политике националне равноправности и братства и јединства народа и народности на подручју СР Србије, у вези са чиме је наведено да је о овим темама расправљано и на седницама комисија за националне односе покрајинских комитета и на седници Комисије ЦК

²⁷ Р.З, *Култура и образовање зависе од материјалних улагања*, „Јединство“, 4.3.1968; ДАС, Ђ-2, СКК, К-2, Четрнаеста пленарна седница Покрајинског комитета СКС за Косово и Метохију, 8.4.1968; *Подржан предлог о оснивању филмског студија у Приштини*, „Јединство“, 8.4.1968.

²⁸ *Неприхватљив дилентизам*, „Политика“, 2.3.1968; М.Р, *Албанац или Шинтар?*, „Борба“, 4.3.1968.

СКЈ. Тако је постављено питање да ли би требало користити термине *Албанац* и *албански језик* или *Шиптар* и *шиптарски језик*, поводом чега је без посебне дискусије заузет став да би се требало *определити тако како сами другови Шиптари сматрају да треба и како то мисле и другови са Косова и Метохије*, односно за термине Албанац и албански језик, са чиме се сложио и ЦК СК Македоније. У наставку, расправљано је о питању равноправне употребе термина народа и народности у различитим приликама на подручју Србије, за шта су се највише залагали партијски функционери Џавид Нимани, Добривоје Радосављевић Боби и Латинка Перовић. Поред тога, Нимани је константно инсистирао на томе да кривица за лоше међудржавне односе Југославије и Албаније не лежи само на Тирани, већ и на Београду.²⁹

У интервјуу који је секретар Извршног комитета Покрајинског комитета СКС за Косово и Метохију Блажо Радоњић дао листу *Јединство*, указано је да неравноправност језика у Покрајини угрожава братство и јединство и развој социјалистичких односа и да су *југословенском самоуправном друштву туђа схватања о „државном језику“, о „великим“ и „малим језицима“, о језицима „већине“ или „мањине“, зато што су у питању изрази тежњи за националном неравноправишћу*. Радоњић је објаснио да су Извршни комитет и Комисија за националне односе Покрајинског комитета СКС за Косово и Метохију предложили да се у Покрајинском комитету заузме став да се *нематерњи језици уче добровољно*, премда је у пракси долазило до појава да су наставничка већа и савети појединих школа наметала албански језик као обавезан. У то време, Фадиљ Хоџа је примио представнике научног скупа одржаног у Приштини који је усвојио пројекат о јединственом албанском правопису и књижевном језику. Хоџа се zaloжио да се ради на конкретној примени овог акта, посебно у издавачкој и информативној сфери.³⁰

У Приштини је од 9. до 11. маја 1968. године одржан дуго најављивани научни скуп поводом 500-годишњице смрти Скендербега, којем су, поред Фадиља Хоџе, присуствовали председник Покрајинског комитета СКС за Косово и Метохију Вели Дева, председник Комисије за међурепубличке и међунационалне односе ЦК СКС Радисав Недељковић, председник Покрајинског извршног већа Илија Вакић и председник ПК ССРН за Косово и Метохију Илијаз Куртеши, као и низ научника из Југославије, СССР, Аустрије, Западне Немачке и Албаније. Том приликом је Скендербег

²⁹ ДАС, Ђ-2, К-19, Записник са 54. седнице Извршног комитета ЦК СКС, 26.2.1968; ДАС, Ђ-2, К-11, Стенографске белешке са заједничке седнице Председништва Извршног комитета ЦК СКС, 25.3.1968; Miloš Mišović, *Ko je tražio republiku. Kosovo 1945-1985*, (Београд: Narodna knjiga, 1987), 105.

³⁰ *Неравноправност језика угрожава братство и јединство и развој социјалистичких односа*, „Јединство“, 29.4.1968; *Гради се нови дом Радио-Приштине*, „Јединство“, 6.5.1968.

приказан као албански национални херој и борац за слободу, док је његово дело названо *опитенародним*. Југословенска држава је покушала да искористи овај скуп како би промовисала братство и јединство, док су иредентисти ширили пропаганду о уједињењу свих Албанаца. Група научника из Албаније злоупотребљива је прославу како би истакла иредентистичке поставке руководства Партије рада Албаније међу својим сународницима, што је посебно дошло до изражаја приликом посете Вишој педагошкој школи када је упућена изјава – *Младу генерацију васпитавајте у духу да воли мајку Албанију*. Слично је било и са обележавањем 90-годишњице Призренске лиге из 1878. у Дому културе у Призрену 9. јуна када је наглашен значај овог покрета за *обједињавање свих Албанаца у борби за добијање аутономије и независности*.³¹

На већ поменутом пленуму Покрајинског комитета СКС за Косово и Метохију 8. априла 1968. године такође је затражено издвајања већих средстава за културу у правцу њеног омасовљења и заузет је став да се нематерњи језици уче добровољно, мада је било покушаја појединих наставничких већа да наметну албански језик. За Дан Републике Социјалистичке Федеративне Републике Југославије, 29. новембра, отпочело је емитовање Другог програма Радио Приштине. Почетком 1969. године је основано Предузеће за производњу, синхронизацију и промет филмова, док је 19. априла у Приштини започета изградња Спомен-дома народних хероја Бора и Рамиза, као симбола братства и јединства чији је покровитељ био Јосип Броз Тито. У исто време је појачан увоз литературе, школских учила и грамофонских плоча из Абаније без довољне државне контроле и Албанци су 22. и 23. априла одржали тзв. *Језичку консултацију* на којој је промовисан мото – *Један језик, један правопис, једна нација*. Како би се донекле направио привид међунационале равноправности, први лист на турском језику у Социјалистичкој Аутономној Покрајини Косово³² *Тан* почео је да излази 1. маја 1969. године.³³

Из изложеног можемо закључити да је социјалистика Југославија од краја Другог светског рата, а нарочито од друге половине педесетих

³¹ Скендербег – велики борац за слободу, „Јединство“, 13.5.1968; С.Б, *Прослава 90-тогодишњице Призренске лиге*, „Јединство“, 17.6.1968.

³² Аутономна Покрајина Косово и Метохија је уставним именована 1968/1969. године променила назив у Социјалистичка Аутономна Покрајина Косово, прим. аут.

³³ ДАС, Ђ-2, СКС, К-2, Четрнаеста пленарна седница Покрајинског комитета СКС за Косово и Метохију, 8.4.1968; *Од 29. новембра Други програм Радио-Приштине*, „Јединство“, 15.4.1968; Основано Филмско предузеће, „Борба“, 1.2.1969; АЈ, 837, П-2/390, Пријем одбора за изградњу Дома хероја – Спомен дома Боро и Рамиз, 11.3.1969; *Председник Тито покровитељ изградње Спомен-дома ора и Рамиза у Приштини*, „Јединство“, 17.3.1969; *Неконтролисани увоз књига из Албаније*, „Борба“, 16.4.1969; *Прошле недеље у Покрајинској скупштини*, „Јединство“, 28.4.1969.

године XX века вршила појачана улагања у културни развој Косова и Метохије. Наведено је готово континуирано било усмерено на албанску националну мањину која је представљала већинско становништво Косова и Метохије, са циљем њихове пацификације и јачег везивања са Југославију. Званични југословенски државни статистички подаци сведоче да је албанска популација на Косову и Метохији са 68,45% (498.242 становника од укупно 727.820) у 1948. години порасла на 73,7% (916.168 становника од укупно 1.243.693) у 1971. године, односно српска са 23,62% (171.911), црногорска са 3,85% (28.050) и турска са 0,18% (1.315) у 1948. години варира на 18,4% (228.264), 2,5% (31.555) и 1% (12.244) у 1971. години.³⁴

Ипак, са процесом смањене репресије СДБ, југословенске децентрализације и уставним променама које су наступиле након Брионског пленума 1966. године, стиче се утисак да су представници албанске националне мањине у државним и покрајинским институтцијама и партијским телима почели организовано да раде на процесу културне и просветне албанизације простора Косова и Метохије, тежећи да наметну своју посебност и преимућство, те граде посебне везе са матицом Албанијом која је под режимом Енвера Хоџе од 1948. године водила изражену иредентистичку и антијугословенску политику. Описано је било припрема за стасавање нових генерација југословенских Албанаца који махом Југославију и Србију нису доживљавали као своју отаџбину, док је процес њихове неуспешне културне интеграције у југословенску заједницу касније био један од фактора који су допринели како дезинтеграцији Југославије, тако и дестабилизацији Србије.³⁵

Необјављени извори:

Архив Југославије (АЈ): фонд Савезно извршно веће (130), фонд Савезна комисија за верска питања (144), фонд Савез комуниста Југославије (507), фонд Кабинет Председника Републике (837).

Државни архив Србије (ДАС): фонд Савез комуниста Србије (Ђ-2), фонд Савез комуниста Косова (Ђ-2).

³⁴ *Privredni i društveni razvoj SR Srbije 1947-1972*, (Београд: Републички завод за статистику SR Србије, 1973), 55; *Privredni i društveni razvoj SAP Kosova 1947-1972*, (Приштина: Покрајински завод за статистику SAP Косова, 1974), 59; *Jugoslavija 1918-1988. Statistički godišnjak*, (Београд: Савезни завод за статистику, 1989), 35.

³⁵ Видети више: Момчило Павловић, Драгомир Бонџић, Миомир Гаталовић, Ивана Пантелић, Горан Антонић, Ратомир Миликић, н.д, 166.; Коста Николић, Срђан Цветковић, н.д, 65; Петар Ристановић, *Косовско питање 1974-1989*, (Нови Сад: Прометеј; Београд: Информатика, 2020), 23.

Објављени извори:

Deveta Pokrajinska konferencija Saveza komunista Srbije za Kosovo i Metohiju. Priština: Rilindja, 1965.

Дванаест година културног развојка Косова и Метохије. Приштина: Обласни одбор ССРН Косова и Метохије, 1957.

Идејно-политички задаци Савеза комуниста Србије за Косово и Метохију. Приштина: Рилиндја, 1963.

Jugoslavija 1918-1988. Statističi godišnjak. Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1989.

Privredni i društveni razvoj SAP Kosova 1947-1972. Priština: Pokrajinski zavod za statistiku SAP Kosova, 1974.

Privredni i društveni razvoj SR Srbije 1947-1972. Beograd: Republički zavod za statistiku SR Srbije, 1973.

Седми конгрес СКЈ. Стенографске белешке. Љубљана: Култура, 1958.

Штампа:

„Борба“

„Јединство“

„Политика“

Литература:

Андрејевић, Даница Т, и Ана М. Андрејевић. “Зачеци позоришног живота на Косову и Метохији“, у: *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини*, XLI, (2011), 192-205.

Borozan, Đorđe, „Jugoslovensko-albanski odnosi u prvoj deceniji Hladnog rata“, у: *Velike sile i male države u Hladnom ratu 1945-1955. Slučaj Jugoslavije*, (1995), 131-139.

Вукадиновић, Игор. *Аутономија Косова и Метохије у Србији (1945-1969)*. Београд: Балканолошки институт САНУ, 2021.

Гаталовић, Миомир. *Дарована слобода. Партија и култура у Србији 1952-1958*. Београд: Институт за савремену историју, 2010.

Гулић, Милан. *Југословенска држава 1918-2006. Од Прводецембарског акта до Мајског референдума*. Београд: Институт за савремену историју, 2023.

Dimić, Ljubodrag. *Agitprop kultura. Agitpropovska faza kulturne politike u Srbiji 1945-1952*. Beograd: Rad, 1988.

Животић, Александар. *Југославија, Албанија и велике силе (1945-1961)*. Београд: Архипелаг, Институт за новију историју Србије, 2011.

Ковач, Светко, Бојан Димитријевић, Ирена Поповић Григоров. *Случај Ранковић. Из архива КОС-а*. Београд: Медија центар Одбрана, 2014.

Коматина, Милорад. *Енвер Хоџа и југословенско-албански односи*. Београд: Службени лист СРЈ, 1995.

Мишовић, Милош. *Ко је тражио републику. Косово 1945-1985*. Београд: Народна књига, 1987.

Николић, Коста, и Срђан Цветковић. *Срби и Албанци на Косову и Метохији у 20. веку (1912-1990)*. Београд: Институт за савремену историју, 2014.

Павловић, Момчило, „Албанци (Шиптари) у Србији и Југославији 1944-1991.“, у: *Косово и Метохија у великоалбанским плановима: 1878-2000*, (2001), 133-174.

Павловић, Момчило, Драгомир Бонцић, Миомир Гаталовић, Ивана Пантелић, Горан, Антонић, и Ратомир Миликић. *Косово и Метохија 1920-2010. Хронологија*. Београд: Институт за савремену историју; Нови Сад: Будућност, 2011.

Павловић, Момчило, и Предраг Ј. Марковић. *Косово и Метохија. Прошлост, памћење, стварност*. Београд: Институт за савремену историју; Нови Сад: Препород ММ, 2006.

Petranović, Branko. *Istorija Jugoslavije 1918-1988*, том III. Београд: Nolit, 1988.

Ристановић, Петар. *Косовско питање 1974-1989*. Нови Сад: Прометеј; Београд: Информатика, 2020.

Slavković Mirić, Božica Ž. „Jugoslovensko-albanska saradnja u oblasti kulture, nauke i prosvete 1945-1948.“, *Istorija 20. veka*, 3, (2012), 109-128.

Храбак, Богумил, „Међународни положај Албаније 1945-1947. и Југославија“, *Истраживања*, 13, (1990), 249-312.

Summary

Miomir Gatalović, Ratomir Milikić

**CULTURAL POLICY IN KOSOVO AND METOHİJA
FROM THE END OF WORLD WAR II TO THE EARLY 1970S:
KEY PROCESSES**

Yugoslav cultural policy from 1945 to the early 1950s was rooted in the party apparatus of Agitprop, modeled after the Soviet Union. During the post–World War II reconstruction of the country, Yugoslavia and Serbia, under the slogan of “brotherhood and unity,” invested significant resources into the cultural development of the Autonomous Region of Kosovo and Metohija. This was carried out through the Albanian Committee, aiming to attract the Albanian population into state and party structures.

Regional newspapers were established—Jedinstvo in Serbian and Rilindja in Albanian. Literacy courses were organized, extended primary education was introduced, and publishing houses for Albanian-language publications were founded. The Seventh Congress of the League of Communists of Yugoslavia in 1958 encouraged the development of national cultures, and the decisions of the Brioni Plenum in 1966 spurred cultural life in the Autonomous Province of Kosovo and Metohija by reducing repression from the State Security Service and advancing Yugoslav decentralization through constitutional reforms.

On this wave, representatives of the Albanian national minority—who made up 73.7% of the province’s population in 1971—began promoting the Albanization of the region and establishing cultural ties with Albania, which had pursued an irredentist and anti-Yugoslav policy since 1948. Albanian was introduced into higher education, Albanian-language radio and television programming expanded, and there was uncontrolled importation of literature and educational materials from Albania, while Serbian culture in the province was neglected.

Thus, the positive process of cultural liberalization—intended to demonstrate Yugoslavia’s care for the Albanian minority and pacify them—ended up creating conditions for political developments that, in later decades, contributed to the disintegration of Yugoslavia and the destabilization of Serbia.

